

Jak si vychovat své nástupce
**a zajistit tak pokračování
včelařské tradice**

Dana Belušová

Publikace je věnována především včelařům se zájmem o předávání informací nejširší veřejnosti, prohlubování vědomostí začátečníků a zachování včelařských tradic využitím metod výchovy, vzdělávání a osvěty, s cílem zajistit nadšené, vzdělané, pokrokové a perspektivní nástupce současné generace včelařů.

Včelařství je v České republice především tradiční zájmová činnost, se kterou je možné začít v každém věku. Předpokladem úspěchu jsou metody odpovídající konkrétní věkové skupině a dostatečná motivace, za kterou jsou odpovědní sami včelaři.

S díkyem svým prvním učitelům – dědečkovi, Josefu Fialovi z Kokor a přátelům Josefu Pláteníkovi z Libušína a Otíku Zdychovi z Kladna

Dana Belušová,
NSEV Kladno – Čabárna, o.p.s. 2019

Obsah

1	Úvod	7
2	Teoretická část	9
2.1	Výchova budoucího včelaře	9
2.2	Vzdělávání včelařů	9
2.3	Osvěta veřejnosti	10
3	Praktická část	13
3.1	Rodina	13
3.2	Předškolní děti	14
3.3	Žáci základních škol	16
3.3.1	Výukové programy	16
3.3.2	Vzdělávací projekty	17
3.3.3	Zájmové kroužky	17
3.3.4	Soutěže	19
3.3.5	Letní tábory a soustředění	20
3.4	Mládež	22
3.5	Odborné školství	23
3.6	Dospělí	24
3.7	Vzdělávací prostředky	25
3.7.1	Osvětové akce	25
3.7.2	Informální vzdělávání	26
3.7.3	Jednorázové neformální vzdělávání	26
3.7.4	Průběžné neformální vzdělávání	27
3.7.5	Proces ověřování a uznávání výsledků individuálního vzdělávání	28
3.7.6	Doporučená literatura	29
3.7.7	Webové stránky	30
3.7.8	Zajímavé tipy k návštěvě	31
3.7.9	Vzdělávací instituce	32
3.7.10	Pomůcky a materiály	32
3.8	Dotace	34
4	Závěr	37
5	Seznam použitých zdrojů	39
5.1	Webové stránky a odkazy	39
5.2	Literatura	41

1 Úvod

Včelařství se v posledních letech stává módní záležitostí, nejen jako smysluplný koníček a náplň volného času lidí s pozitivním vztahem k přírodě, ale i jako projev firem a organizací, které tak prezentují svůj pozitivní postoj k ochraně ekosystémových služeb. Ne vždy jsou tyto trendy přínosem pro zdraví a pohodu včel, protože bez odborných znalostí, respektování přírodních zákonitostí a sledování aktuálních poznatků o chovu se dlouhodobě úspěšně včelařit nedá. Každý, kdo podlehe kouzlu fenomenální organizace a pospolitosti tohoto pracovitého hmyzu se stává odpovědným za budoucnost nejen svých včelstev, ale svou činností bude ovlivňovat i své okolí. Kvantita nesmí být na úkor kvality a to nejen co do počtu chovaných včelstev, ale zejména včelařů.

Na základě statistik uváděných Ministerstvem zemědělství, z podkladů ČSV, z. s., prostřednictvím Situační a výhledové zprávy z roku 2017, je patrný vyrovnaný nárůst počtu včelařů od roku 2008, který stejně jako množství včelstev ještě nedosahuje stavů v roce 1990. Dle podrobného statistického přehledu z Centrálního informačního systému ČSV, z. s. zaměřeného na demografickou strukturu současných včelařů, ale celorepublikově převládá mezi aktivními včelaři věková skupina 66–75 let, s mírnými výkyvy v jednotlivých regionech. Je tak zřejmé, že otázka kvalitní, nástupnické generace, nezbytné pro udržení počtu včelstev, a tím i zajištění opylovacích služeb v ekosystému, je stále aktuální a nabývá na své naléhavosti.

Sami chovatelé včel, v rámci osvěty ve vlastních řadách, vytvořili formulaci desatera zásad, které v jednom z bodů nabádá včelaře: „*Snaž si vychovat svého nástupce; pomocníky a sousedy odměňuj*“. Obdobnou, i když méně poetickou formulaci obsahuje také ústřední dokument Českého svazu včelařů, kde je specifikován účel činnosti, mimo jiné, cit.: *d) zabezpečovat a podporovat vlastní činnosti a v součinnosti s dalšími subjekty vytvářet účinný systém odborné a společenské výchovy svých členů, dalších zájemců a mladé generace pro včelařství*.

Tento požadavek však často v praxi naráží na nelibost právě starších včelařů, kteří v nových adeptech vidí konkurenci jak při využívání zdrojů pastvy pro své včely, tak při realizaci medu mezi zákazníky, případně potenciální zdravotní riziko pro okolí. Na výchovu vlastního nástupce, ve jménu udržení rodové tradice však nedbají. V dnešní hektické a globalizované době nelze jen spoléhat na vlastní potomstvo a často tomu brání i objektivní důvody (zdravotní problémy, vzdálenost a dojíždění, pracovní vytížení apod.).

Podstatný potenciál však stále zůstává v mezigenerační komunikaci, která však nesmí bránit v přehodnocování postupů předávaných z pokolení na pokolení a uplatňování moderních poznatků v praxi.

Cílem této publikace je zrekapitulovat možnosti, metody a příležitosti pro motivování nových adeptů včelařství, které se jako tradiční zemědělská činnost, více než jiná, přesouvá do oblasti zájmových aktivit. Zpracovaný metodický materiál a prezentace jsou využitelné jako inspirace a zdroj informací zejména pro začínající vedoucí včelařských kroužků, lektory environmentální výchovy i funkcionáře, kteří teprve hledají cestu, jak rozšířit osvětovou a vzdělávací úlohu včelařských organizací.

2 Teoretická část

Pro potřebu vlastní činnosti je účelné upřesnění konkrétních pojmů a výrazů, které se v praktické části budou dále používat. Terminologické členění vzdělávacích procesů je velmi zjednodušené a i tak ho považuji za podstatné pro specifikaci kritérií kladených na pedagoga.

2.1 Výchova budoucího včelaře

Výchovou se rozumí proces záměrného působení na osobnost s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji. Z moderního hlediska je výchova především procesem záměrného a cílevědomého vytváření a ovlivňování podmínek, umožňujících optimální rozvoj každého jedince, v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujících jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.

Z hlediska výchovy budoucího včelaře si zde představujeme především pozitivní motivaci v rodině, v rámci sociálních vazeb (mezigenerační vztahy, vzájemná pomoc) a celkového výchovného procesu. Není zde podmínkou odborné vzdělání ani soustavné působení, efektivita vzdělávacího procesu je závislá od autority a zápalu „vychovatele“ a zvolených postupů (hra, vyprávění, čtení pohádek, společná práce u včel a zpracování produktů, příprava vybavení, návštěvy akcí, návštěvy známých, doprovodné činnosti apod.). Tento proces není časově omezený, ale obvykle je vztahován k dětem od nejútlejšího věku k dosažení dospělosti.

2.2 Vzdělávání včelařů

Vzdělávání je celoživotní proces, který podporuje a napomáhá učení, jako záměrné, strukturované a organizované aktivity. Zpravidla rozlišujeme vzdělávání formální, neformální a informální.

Formálním vzděláním označujeme formu výuky v nejobecnější rovině jako klasické vzdělávání na základních, středních a vysokých školách. Jeho funkce, cíle, obsah, organizační formy a způsoby hodnocení jsou vymezeny právními předpisy. Zahrnuje získávání na sebe navazujících stupňů vzdělání (základního vzdělání, středního vzdělání s výučním listem, středního vzdělání s maturitní zkouškou, vyššího odborného vzdělání, vysokoškolského vzdělání), jejichž absolvování je potvrzováno příslušným osvědčením (výučním listem, maturitním vysvědčením, vysokoškolským diplomem apod.).

Neformální vzdělávání se uskutečňuje mimo formální vzdělávací systém a nevede k ucelenému školskému vzdělání. Jedná se o organizované výchovně vzdělávací aktivity mimo rámec zavedeného oficiálního školského systému, které zájemcům nabízí záměrný rozvoj životních zkušeností, dovedností a postojů, založených na uceleném systému hodnot. Tyto aktivity bývají zpravidla dobrovolné. Organizátory jsou sdružení dětí a mládeže a další nestátní neziskové organizace (NNO), školská zařízení pro zájmové vzdělávání – především střediska volného času, vzdělávací agentury, kluby, ekocentra a další.

Informální vzdělávání probíhá mimo vzdělávací instituce, nezáměrně, ve volném čase, v zaměstnání, během každodenních činností. Organizovanou formu, strukturu a leckdy i záměr tento vzdělávací proces postrádá. Řadí se sem například i sebevzdělávání.

2.3 Osvěta veřejnosti

Osvětu chápeme jako tradiční pojem pro mimoškolskou soustavu činností, institucí a prostředků, jejichž cílem je informovanost širokých vrstev obyvatelstva a jejich podněcování k dalším aktivitám. Výraz je nahrazován např. pojmy výchovná činnost, propagace, práce s veřejností, public relations apod. Osvěta mimo svou různorodou formu poskytování informací veřejnosti pasivní cestou, zároveň usiluje o získávání aktivní zpětné vazby.

Pasivními metodami osvěty jsou letáky, informační brožurky a jiné tiskoviny populárního obsahu, tiskové zprávy, dokumentární filmy a pořady, spoty, webové aplikace (videa, stránky), muzea, naučné stezky, divadlo.

Aktivní metody osvěty jsou mítinky, workshopy, exkurze, tematické a interaktivní hry, přednášky, výstavy, dotazníková šetření, cestovní ruch – apiturstika, produktové prezentace aj.

Divadelní představení „ÚL“ spolku V. A. D. Kladno, foto Jiří Cafourek

3 Praktická část

V této hlavní části se snažím o shrnutí dosavadních praktických poznatků při realizaci včelařské, didaktické a pedagogické praxe lektorky a manažerky Střediska ekologické výchovy Kladno – Čabárna, o. p. s. a včetně zkušeností při využití vlastních výukových pomůcek koncipovaných pro demonstraci života včel a výuku včelařství všech věkových skupin. Svě teze opírám i o praxi ve funkcích ČSV, z. s., ZO Kladno (jednatelka), OV Kladno (referentka pro vzdělávání a práci s mládeží) a předsedkyně KKV pro Středočeský kraj v letech 2016–2020.

3.1 Rodina

Podstatným a nejpřirozenějším vlivem pro budoucnost včelařství je poznání činností a umožněný přístup jedince ke včelám, včelím produktům a včelařství v rodině. Rodinná tradice, kdy včelař je uznávanou osobou jak pro vlastní činnost, tak pro zásobení okolí včelími produkty, ovlivňuje celoživotní pohled na chovatele, i pokud potomek vlastní praxi neprovozuje. V budoucnu jsou tito lidé více tolerantní k chovu včel v okolí, nepodléhají psychózám z jejich blízkosti a vyhledávají včelí produkty s prokazatelným původem, nejlépe od přímého dodavatele, znají jejich širokospektrální sortiment i využití.

Pokud je včelař v rodině (rodič, prarodič, sourozenec apod.), zpravidla sám ochotně ostatním členům domácnosti a zejména mladé generaci zprostředkuje pozorování živých včel při své práci, asistenci při úkonech jako medobraní, sbíjení a drátkování rámků, zpracování vosku, míchání a podávání krmných roztoků apod. Zásobování včelími produkty v rodině se zpravidla projeví i na přístupu k jejich konzumaci a dalším využívání pro zdraví i krásu.

Společně ve včelách, foto Lukáš Beluš

Ne však každý včelař má pedagogické nadání, ideální vyjadřovací schopnosti, trpělivost i odborné znalosti a schopnosti přizpůsobit výklad věku a vnímání posluchače. Pak je na místě využít podpůrné pomůcky a materiály k názorné interpretaci, jako je dětská literatura, stolní hry (pexeso) aj. (viz. 3.7.9 Vzdělávací pomůcky).

Při návštěvě včelnice si každý včelař musí vyhodnocovat míru rizika, předvídat změnu nálady (jak dětí, tak včel) a chránit děti před případnými negativními zkušenostmi a zraněním (mírná včelstva, kvalitní a spolehlivé ochranné pomůcky, stálý dozor v případě práce s voskem, využití zklidňujících prostředků při bodnutí žihadla, lékárna vybavená přípravky pro první pomoc, náradí dětské velikosti apod.).

Pomůcky z tvorby NSEV Kladno, foto Dana Belušová

Důležitým prožitkem je i vzorová péče včelaře o prostředí a zajištění pastevních zdrojů – množení, výsadba a údržba dřevin, výsev porostů, péče o zahradu či napajedlo. Všechny těchto činností se mohou děti účastnit od útlého mládí a mohou tak pozorovat dlouhodobě výsledky společných pracovních procesů. Nenásilnou formou tak děti získávají úctu k přírodním produktům, za jejichž vznikem vidí nemalé úsilí, náklady a vynaložený čas.

V kolektivu pak jsou děti schopné své nemalé znalosti a dovednosti dále reprodukovat, čímž si získávají lepší pozici mezi svými spolužáky a kamarády i ve školním prostředí.

3.2 Předškolní děti

Cílová skupina zahrnuje děti ve věku 3–6 let, zpravidla v péči rodičů, navštěvující mateřské školy, případně mateřská centra a dětské skupiny. Tato věková skupina je nejnímavější k poskytování informací a pro vytváření pozitivního vztahu ke včelám je naprosto klíčová. Včela nesmí být vnímána jako zdroj nebezpečí (žihadla), ale jako užitečný hmyz s vyspělou sociální organizací, nepostradatelná součást naší planety se širokospektrálním významem. Podstatné pro tuto cílovou skupinu je využití přiměřených vyjadřovacích prostředků, vhodných příkladů a názorných pomůcek, možnost zapojení všech smyslových vjemů a pozitivních zážitků.

Děti z mateřských škol prostřednictvím svých pedagogů a vychovatelů bývají motivovány vlastnostmi včel – sociálního hmyzu, na jejichž společenském soužití jsou často demonstrovány kolektivní činnosti, spolupráce, pospolitost, píle a pracovitost. Po včelkách se pojmenovávají třídní kolektivy a skupiny, děti se učí říkadla, písničky, básničky, tanečky, připravují tematická vystoupení, sledují pohádkové filmy a seriály (např. Pan Včelka, Včelka Mája, Včelí medvídci aj.), poslouchají pohádky, příběhy a prohlíží si didaktické knížky, navštěvují interaktivní výstavy, zdobí perníčky, tvoří voskové svíčky, mažou med na chléb aj.

V rámci plánované **návštěvy ekocentra** či **specializovaného včelaře** děti získávají přiměřenou formou povědomí o funkci včel, jejich produktech a významu pro člověka i ekosystém (např. Včelka a jiný pruhovaný hmyz, Co se děje v trávě – NSEV Kladno; Návštěva ve včelím úle – EC Lipka; Ze života včel – Ekodomov; Včelí domeček – Ekocentrum Zahrada; Okřídlená království – Ekocentrum Koniklec aj.). Následně se k tématu děti vrací prostřednictvím pracovních listů, omalovánek, vystřihovánek, práce s modelinou a dalšími materiály.

Kampaň Medové snídaně zavedl ministr zemědělství Ing. Marian Jurečka po vzoru a zkušenostech Slovenské asociace včelařů. Od roku 2015 Ministerstvo zemědělství zdarma zajišťuje potraviny (chléb, máslo, med a ovoce) a odborné lektory, kteří dětem v mateřských školách a na prvním stupni základních škol zábavnou formou přibližují život včel a včelařů, s cílem podporovat zdravý životní styl, propagovat kvalitní potraviny, informovat o včelařství, jako samostatném oboru i o jeho významu pro zemědělství a zachování biodiverzity krajiny. Do přednášek se zapojuje množství lektorů, učitelů včelařství a vedoucích včelařských kroužků po celé republice.

Výstava Medové Vánoce – děti z MŠ, pásmo básniček, foto Dana Belušová

Tvorba svíček, foto Jiří Cafourek

Medové snídaně v MŠ Praha 5 Smíchov, foto archiv MŠ

3.3 Žáci základních škol

Nejpočetnější skupinou pro výchovu budoucí generace včelařů jsou žáci v období základní školní docházky, byť z hlediska školního vzdělávacího plánu není biologie a ekologie včel věnován odpovídající prostor. Mnoho významných včelařů započalo svou kariéru právě v tomto období. Pestrost specifických aktivit, často jen příbuzných oborů umožňují dětem přijít do kontaktu se včelami a za předpokladu vhodného vedení získají pro včelařství patřičný zápal. Vzhledem k tomu, že praktická činnost vyžaduje nemalé finanční dotace a specifické zázemí, nebývá vždy tato záliba plně akceptována rodiči a pokud není alternativní možnost sdílení vybavení nebo i umístění včelstev mladého včelaře jinde, k aktivní činnosti se děti vrací až s delším odstupem času, v dospělém věku. Teoretické znalosti motivovaných dětí, získané v tomto období, již mohou být hodně odborné, mnohdy dosahují průměrných vědomostí běžného včelaře středního věku a vytváří kvalitní základ pro budoucí praxi.

3.3.1 Výukové programy

Ekologické výukové programy (EVP) jsou jednou z forem environmentální výchovy, kterou střediska ekologické výchovy nabízejí školám. EVP je výuková lekce v rozsahu 2–5 hodin, jejímž cílem je obohatit učivo všech stupňů škol o environmentální rozměr, osvojování ekologického myšlení, hlubší poznání přírodních elementů, pochopení principů udržitelného nekonzumního rozvoje společnosti a vnímání spoluodpovědnosti člověka za stav životního prostředí. Děje se tak prostřednictvím interaktivních, tvořivých a kooperativních metod podle uvažování příslušné věkové kategorie dětí, jejich zkušeností a schopností. EVP je realizován odborně způsobilým lektorem, na základě ověřené metodiky, s přesně definovaným vzdělávacím cílem, prvky zážitkové pedagogiky a finální evaluací, zpravidla mimo školu, tj. v přírodě, přírodní učebně, zahradě, ve středisku ekologické výchovy apod. Příkladem jsou například: EVP NSEV Kladno – Včelařství, služba ekosystému; Toulcův dvůr – Včelí společenstvo; IC Jablonec n. Nisou – Včely a jejich svět aj.

Výukové programy – Ekocentrum Čabárna, foto Dana Belušová

ZŠ Velvary, foto Petr Starý

3.3.2 Vzdělávací projekty

Projektové vyučování (vzdělávací projekt) je inovativní metoda vzdělávání, s konkrétním cílem, kterého má být dosaženo ve vymezeném čase, zpravidla spoluprací více žáků a na základě odborného dozoru (projektový tým). Projektové metody nejsou předem přesně definovány, členové týmu mají svá dílčí zadání, která řeší dle vlastního uvážení, což posiluje motivaci žáků a učí mimo jiné důležitým životním dovednostem: spolupracovat, diskutovat, formulovat názory, řešit problémy, hledat informace a tvořit. Součástí projektového vzdělávání zaměřeného na včelařství mohou být i besedy, návštěvy včelařů, práce s literaturou, internetem, pořízení či pronájem včelstev, založení včelnice, včelařského kroužku aj. Příkladem je např. Projekt včelařství ZŠ Montessori Kladno – Pařížská, realizovaný ve školních letech 2017/2019, kde jsem byla odborným mentorem, s ohledem na celkový rozsah projektu, bezpečnost práce a eliminaci závažných chyb.

Vzdělávací projekt ZŠ Montessori Kladno, foto Andrea Málková

3.3.3 Zájmové kroužky

Pravidelné, volnočasové aktivity dětí, konané zpravidla jednou týdně jsou označovány jako zájmové kroužky. Účasti v kroužku předchází nábor vhodných uchazečů, který je mnohdy dlouhodobým procesem, závislým na aktivitě samotného vedoucího, zejména na osobních přednáškách, motivačních schůzkách, projektových dnech apod. Provázanost se školským prostředím bývá obvyklé, zpravidla se vedoucí generuje z řad rodičů nebo pedagogů, eventuálně škola poskytuje vhodné zázemí k teoretické přípravě (učebnu, projekční techniku aj.). V případech, kde se jedná o dotované aktivity s minimálním finančním příspěvkem rodičů, bývá běžné přihlašování dětí spíše na základě dosažitelnosti, než pro skutečný zájem o specifický program. Tam, kde je náplň kroužku přímo vyhrazena konkrétní činnosti je obtížné nemotivované děti zaujmout a tím udržet i odpovídající kázeň a úroveň neformálního vzdělávání. Důležitá je zábavná forma kroužku, aby děti vnímaly výuku jako nenásilnou a nepovinnou, založenou na dobrovolnosti a ryzím zájmu o přírodu. I když se nedá očekávat maximální zapojení u všech docházejících dětí, je žádoucí, pokud se mohou zapojit i děti ze sociálně a ekonomicky znevýhodněných rodin.

Včelařské kroužky mládeže (VKM)

Tento druh specializovaných kroužků je neefektivnějším vzdělávacím procesem k motivaci mládeže pro budoucí včelařskou praxi a počty těchto kroužků mají plynule rostoucí tendenci. Ve školním roce 2018/2019 ČSV, z. s. evidoval cca 230 VKM s cca 2000 žáky. Vedoucí kroužků mládeže mají možnost pracovat podle doporučeného pracovního plánu, s využitím podkladů a materiálů poskytovaných Komisí pro práci s mládeží. Vedle včelařství,

Práce včelařského kroužku Čabárna, foto Markéta Lážnovská

se v rámci kroužků děti úspěšně rozvíjejí dle schopností lektora i v dalších oborech a dovednostech jako jsou botanika, informatika, ruční dílenské práce a mikroskopování. Průběžné vzdělávání lektorů je realizováno prostřednictvím seminářů dotovaných ČSV a MZe. Vedoucí – lektoři jsou motivováni finanční odměnou, pokud vzdělávání realizují v souladu s předepsanou osnovou a při splnění ověřitelných podmínek, na základě aktuálních dotačních titulů (viz NV 148/2019 Sb.). Pro efektivní práci, zejména začínajících lektorů, ale i pro rozšíření vzdělávacích metod, jsem vytvořila, na základě původních témat tohoto dokumentu a zadání, v rámci mezinárodního vzdělávacího programu EU Erasmus+, didaktické listy Rojení/Swarming – Mladý včelař (viz. http://www.e-vcelar.cz/_files/files/Metodické%20listy.pdf). Inspiraci pro náplň schůzek a způsob realizace aktivit lze získat z demonstračních videí společnosti Včelí stráž, na jejichž vzniku spolupracovalo několik včelařských kroužků. Celá série videí obsahuj více než 15 dílů a je dostupná zdarma i v anglické verzi, čímž se rozšiřuje i možnost využití v rámci jazykové výuky (viz odkazy). Tento materiál je i dobrou propagací významu, profesionality a efektivity práce s dětmi při získávání finanční podpory a záštity nejen u organizací ČSV, z. s., od soukromých sponzorů, ale i prostřednictvím státní a veřejné správy. Na základě zápalu pro věc, vlastního přesvědčení i motivace nadanými dětmi mnozí lektoři svou kroužkovou činnost rozšiřují o exkurze, víkendové pobyty a expedice, návštěvy výstav, tvorbu webových portálů a kronik, vlastní osvětovou činnost, budování kluboven, arboret a areálů (např. Rakovčelařici, Vyšehradští včelařici, Ambrožici, aj.). Při praktické činnosti dětí je důležité, aby včely nebyly agresivní, lektor zvolil vhodnou dobu k práci a minimalizoval negativní zkušenosti dětí. Musí být k dispozici kvalitní ochranné pomůcky a vhodné je i vybavení přípravky pro první pomoc. Výuka nemusí nutně probíhat na vlastní včelnici, ale děti rozhodně v zájmu posílí, pokud budou ošetřovat právě svoje včelstva.

Přírodovědné kroužky

Kvalitní platformou pro novou generaci včelařů jsou zájmové kroužky s přírodovědným zaměřením. Děti se v tomto věku málokdy odborně vyhraňují a vhodnější jsou pro ně činnosti, které rozvíjejí přirozený zájem o přírodu, zvířata i bezobratlé živočichy. Kroužky mladých přírodovědců, ochránců přírody, chovatelské, farmářské, myslivecké, rybářské, botanické – všechny tyto mohou motivovat děti k dalšímu zájmu o včelařství, protože i z hlediska lektorů je zájem toto téma do programu svých schůzek zařazovat. Mnohdy jen prvotní nedostatečný zájem dětí brání vzniku specializovaného kroužku, který má svá výrazná specifika.

3.3.4 Soutěže

Zejména pro jednotlivé děti, ale i pro dětské kolektivy jsou vyhlašovány soutěže, do kterých se mohou zapojovat jak žáci a studenti formálního, tak neformálního vzdělávání. Účast v soutěži lze vnímat jako ověřování získaných vědomostí a dovedností, stejně jako výzvu k hlubšímu zájmu o obor a prostředí ke zvýšení motivace k dalšímu vzdělávání. Styl a zaměření soutěží mohou být velice různorodé a včelařství nemusí být jedinou náplní. Naopak pestrost zaměření a způsobů provedení tak dává úspěch i dětem, které u klasické verze vědomostní soutěže nemají šanci. Dosah soutěží je od lokálních, přes regionální (krajské), celostátní až po mezinárodní. Soutěže, třeba i jen místního významu, vyhlášené např. školou nebo základní organizací spolku by vždy měly probíhat v duchu fair play a neměly by vytvářet mezi dětmi bariéry. V rámci připravovaných cen je efektivnější odměňovat, pokud možno alespoň maličkostí, každého účastníka.

Příklad v současnosti aktivních, každoročně se konajících soutěží, kde je možné zúročit získané poznatky a hledat další možnosti práce s dětmi:

ZLATÁ VČELA vědomostní soutěž jednotlivců, zaměřená na včelařství; oblastní a celostátní kola

IMYB mezinárodní setkání mladých včelařů, soutěž mezinárodních týmů

PŘÍRODA KOLEM NÁS elektronická vědomostní mezioborová soutěž jednotlivců (včelaři, chovatelé, myslivci, rybáři, zahrádkáři)

O PUTOVNÍ POHÁR MINISTRA ZEMĚDĚLSTVÍ celostátní soutěž včelařských kroužků

ČESKÝ MED soutěž včelařů v kvalitativním hodnocení vzorků medu

ZLATÝ LIST terénní a vědomostní soutěž pro družstva dětí ve věku ZŠ, které mají zájem o přírodu; místní, krajská a národní kola

KLADENSKÁ VEVERKA výtvarná, fotografická a literární soutěž se zaměřením na přírodu; mezinárodní účast, mnoho věkových a tematických kategorií

Soutěž Zlatá včela Kladno 2018, foto Luděk Hora

VKM Ambrožici u Ing. Mariana Jurečky, přebírají putovní pohár ministra zemědělství, foto Jiří Cafourek

Výtvarná soutěž

3.3.5 Letní tábory a soustředění

Sezónní aktivitou, zejména pro děti s již alespoň základními znalostmi o včelách, jsou letní, případně příměstské tábory zaměřené na včelařství. K těmto činnostem můžeme počítat i letní táborovou školu, soustředění a víkendové pobyty pro talentovanou mládež. Náplní vícedenních akcí již bývá širší a odborný program, zejména orientovaný na terénní aktivity a praktické dovednosti. Pohyb a pobyt v přírodě, komentář zaměřený na místní krajinu a návštěva zajímavých úkazů a pamětihodností rozšiřuje celkový přehled účastníků i o oborech, které se včelařstvím přímo nespojují. V tomto duchu se musí odvíjet příprava tábora, celotáborová hra, případně další cíle, které si pořadatelé kladou.

Mezi oblíbené aktivity letních soustředění patří vytáčení medu, výroba litých svíček, stloukání rámečků, nácvik přelarování a značení matek s využitím trubců, návštěva naučných stezek, arboret, zámků, skanzenů a muzeí se včelařskými expozicemi. Získané dovednosti děti zúročí při práci v kroužku během roku. Právě manuální zručnost a jemná motorika je to, co dětem v praxi podstatně chybí. I tak by tábory ale měly zůstat plné her, pohybu a organizované zábavy, i jako příležitost pro výměnu zkušeností a kontaktů, navazování nových přátelství a vztahů.

Rojení 2018, foto Jiří Cafourek

Příměstský tábor pro včelařky spojený s filmováním, foto Dana Belušová

Tábor se koná v krásném prostředí Centra ekologické výchovy na Čabárně, foto Dana Belušová

3.4 Mládež

Studenti středních odborných škol, gymnázií, středních odborných učilišť, zejména do dosažení zletilosti, případně do ukončení středoškolské docházky jsou nejproblematictější skupinou z hlediska motivace k dlouhodobé a systematické činnosti, jakou včelařství je. Změna školy, pobyt v internátech, dojíždění, nabídka nových možností, aktivit a vztahů často zpřetrhá dosavadní vazby, jakými byla například návštěva kroužku, spolupráce se včelařem v místě bydliště nebo i péče o vlastní včelstva.

Na druhou stranu, studenti mohou být motivováni k novým koníčkům právě zájmovou činností pořádanou v rámci učiliště nebo formou nepovinného předmětu na středních školách přírodovědného zaměření. Specifickou úlohu praktikantů lektorů zastává mládež, která ve včelařských kroužcích již pracovala, zná systém práce, soutěží a většinu běžných úkonů při ošetřování včelstev.

V rámci pořadatelské činnosti zastávají nepostradatelnou funkci instruktorů, kteří působí jako spojovací článek mezi účastníky – dětmi a vedoucími, organizátory. I pro jejich další osobnostní rozvoj a zvyšování vlastních kompetencí jsou tyto zkušenosti jen pozitivní. Proto je podstatné tyto schopnosti a zájem v mládeži rozvíjet a podporovat, zejména specializovanými soustředěními, které rozvíjejí jejich odborné, manažerské i pedagogické dovednosti.

Příkladem dobré praxe práce s mládeží jsou každoroční setkání včelařských kroužků mládeže Rojení, pořádané organizací Včelí stráž a soutěž ČSV Zlatá včela.

Studenti odborných škol a gymnázií, se seriózním a hlubokým zájmem o přírodní vědy a včelařství se zapojují do soutěží v rámci středoškolské odborné činnosti a přírodovědných olympiád, čímž si zvyšují pravděpodobnost přijetí na vysokoškolská studia.

Soustředění mládeže v SOUV Nasavrky, foto Ing. Miroslava Novotná

Zlatá včela pro středoškolskou mládež, foto Jiří Cafourek

3.5 Odborné školství

Cílem odborného školství zaměřeného na včelařství je získávání a prohlubování odborné kvalifikace uznávané trhem práce na vyšší úrovni a na základě legislativy (Školský zákon a Zákon o vysokých školách). U absolventů těchto typů vzdělávání již lze předpokládat opravdu seriózní zájem o obor a profesionální angažovanost.

Střední odborná učiliště a střední odborné školy

Třileté odborné vzdělání zakončené učňovskou zkouškou a doložené výučním listem je základním předpokladem pro profesionální činnost včelaře i jednou z možností získání kvalifikace pro výkon učitele včelařství dle směrnice ČSV č. 4/2017.

Čtyřleté maturitní obory, mají včelařství ve svých osnovách jen jako dílčí zootechnickou disciplínu, případně jako volitelný předmět nebo zájmovou, nepovinnou aktivitu.

V České republice, v roce 2018/2019 poskytovala denní či dálkové studium školská zařízení:

- 1 Střední odborné učiliště včelařské – Včelařské vzdělávací centrum, o. p. s. Nasavrky
- 2 Střední odborné učiliště Blatná
- 3 Střední odborné učiliště Žlutice
- 4 Škola ekonomiky a cestovního ruchu Jihlava
- 5 Střední škola gastronomie a farmářství Jeseník
- 6 Střední zemědělská škola Čáslav
- 7 Střední škola zemědělská a přírodovědná Rožnov pod Radhoštěm

Vysoké školy

Vysoké školy produkují odborníky na problematiku včel a včelařství na nejvyšší úrovni a vytvářejí pojitko mezi praxí a vědou. Výuka probíhá výjimečně formou specializovaného studia, většinou ale v rámci ostatních vědeckých disciplín a občas zaujímá mezioborové dimenze (IT a bioinformatika, chemie, mikrobiologie, lékařství, botanika, genové inženýrství aj.), což přispívá k dalšímu rozšiřování zájmu vysokoškolsky vzdělaných odborníků o včelařství.

- 1 Vysoká škola Jagielloňská v Toruni – Fakulta veřejnosprávních a ekonomických studií v Uherském Hradišti, studijní obor Správa v oblasti včelařského provozu a udržitelná správa krajiny
- 2 Česká zemědělská univerzita v Praze, Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů
- 3 Mendelova univerzita v Brně, Ústav zoologie, rybářství, hydrobiologie a včelařství
- 4 Veterinární a farmaceutická univerzita Brno, Ústav ekologie a chorob zvěře, ryb a včel
- 5 Univerzita Karlova, přírodovědecká fakulta Praha
- 6 Masarykova Univerzita, přírodovědecká fakulta Brno
- 7 Přírodovědecká fakulta Hradec Králové
- 8 Přírodovědecká fakulta Olomouc

3.6 Dospělí

Na podkladě statistického přehledu prováděného na okrese Kladno v ZO Kladno a Slaný v rámci funkce člena OV ČSV Kladno a realizace včelařských kurzů od roku 2011 do současnosti, vyhodnocuji strukturu a motivaci nových zájemců o včelařství.

Skupinou, která v posledních 10 letech významně rozšiřuje řady včelařů, jsou zájemci střední generace, ve věku cca 40–50 let.

Současné trendy zdravé výživy a životního stylu, které mimo jiné zahrnují omezení konzumace řepného cukru a jeho nahrazování medem, propagaci využívání včelích produktů k posílení celkové obranyschopnosti organismu, recesi zahrádkářské činnosti za účelem produkce výpěstků bez používání chemických ochranných prostředků i cílevědomou péčí o životní prostředí, přejí zájmu o vlastní chov včelstev.

Ve většině případů se tedy jedná o úplné začátečníky, bez předchozích zkušeností, s finančním i rodinným zázemím a motivací k chovu včel jen pro vlastní potřebu, tj. do 5 včelstev na vlastním pozemku.

Ze 40 % se jedná o ženy, které k získávání potřebných informací přistupují velice zodpovědně, upřednostňují systematické vedení a chtějí do včelaření zapojit celou rodinu, zejména děti. Zájmu o vlastní produkci medu přispívá i nevyvážená situace na trhu s medem, kauzy ohledně falšování a kontaminace medu, zejména u konzumentů s vyšší spotřebou medu – cca 15–20 kg/rok (průměrná roční spotřeba medu uváděná na 1 osobu je v ČR 1 kg).

Motivace pro vlastní včelařskou aktivitu nebývá formulována jednoznačně, obvykle zahrnuje více podnětů.

Mezi **ekonomické faktory** patří produkce a zajištění soběstačnosti v medu, úspora a finanční přílepkování prodejem přebytků, dostupnost ostatních včelích produktů. V minimálním počtu, ale přesto je uváděna i změna či začátek podnikání.

Sociálními faktory jsou snaha o obnovení, případně převzetí tradice, zapojení celé rodiny do společného koníčka, příprava na důchod (prevence sociální izolace i výpadku příjmů), relaxace a smysluplné trávení volného času, posílení zdraví a kondice. Včelařská tradice se zde objevuje obvykle až ve 2. a 3. generaci předků, bez toho, že by začátečník měl možnost pokračovat v započatém chovu.

Ekologické faktory zmiňují milovníci přírody, permakultury a udržitelného způsobu života, majitelé zahrádek a pěstitelé, lidé s potřebou změny životního stylu a hodnot, příznivci apiterapie. Spouštěčem zájmu a rozhodnutím začít, bývá uváděna motivace kolegou, sousedem – okolím, návštěva včelařské akce, osobní kontakt se včelařem při nákupu, článek v tisku, zdravotní – výživové problémy, radikální životní změna, volný čas.

Tato skupina dospělých zájemců je pro vlastní zajištění pokračovatelské tradice (nemyšleno v rodinném smyslu slova) nejvýznamnější, protože mimo odpovídající motivace disponuje dostatkem finančních prostředků pro začátek činnosti, má odpovídající fyzickou kondici, případně pomocníky v rodině, vhodné zázemí a ujasněné priority. Všichni dotazovaní uváděli požadavek systematického vedení, vítají měsíční odborné periodikum a členství v organizaci jako podpůrný zdroj informací a přístupu k léčivům.

3.7 Vzdělávací prostředky

Veškeré nástroje, které mohou být využity k motivaci, výchově, vzdělávání a včelařské osvětě snad ani nejde vyjmenovat. V následujícím výčtu se pokusím alespoň o souhrn těch základních, které považuji za nejběžnější, osvědčené, dostupné a především ověřené v mé osobní praxi. Na mnohých výstupech jsem se osobně podílela jako klient, či nápadem a zajištěním finančních zdrojů, díky kterým se podařila jejich realizace, nebo jsem je i vytvářela a organizovala v rámci svého zápalu a profese.

3.7.1 Osvětové činnosti

Právě akce zaměřené na komunikaci s veřejností jsou hlavní nástroj pro motivaci nových zájemců. Zápal pořadatelů, příjemný kolektiv, ochota se podělit o své znalosti, práce s pomůckami, ochutnávky produktů, ukázky živých včel a postupů jsou velice emotivní a nejlépe se tak začátečník dostane ke kontaktům na „ty správné lidi“. K takovýmto aktivitám počítáme výstavy, expozice v rámci veletrhů, setkání neziskových organizací u příležitosti ekologicky významných dní (např. Den Země, Světový den včel, Mezinárodní den biodiverzity, Světový den životního prostředí, Den zvířat aj.), propagační akce jako veřejné medobraní, medové poutě a farmářské trhy. K oblíbeným aktivitám můžeme přiřadit návštěvy muzeí a včelařských expozic v historických objektech, včelařských parků, skanzenů a arboret, vzdělávacích center, zooparků a naučných stezek. Novým fenoménem propagace včelařství je i mimořádné představení divadelního rouda Úl, k jehož vzniku inspirovala autora vlastní aktivita včelaře v ZO ČSV Kladno (viz <https://www.divadlo-vad.cz/cz/uvod.html>). K zviditelnění přispívají i tištěné materiály a propagační předměty jako letáčky, brožury, kalendáře, samolepky, magnetky, odznaky, klíčenky a mnoho dalšího, dle představivosti a finančních možností. Svou nezastupitelnou úlohu mají i tiskové zprávy, rozhlasové relace, televizní spoty a populární dokumentární pořady, navíc podpořené známými osobnostmi.

Muzeum včelařství v Kolči za účasti senátora, Mgr. Jiřího Dienstbiera a výstava Medové Vánoce v Kladně, akce plně návštěv začátečníků i osobností, foto Dana Belušová

3.7.2 Informální vzdělávání

Jednorázovými vzdělávacími aktivitami jsou zejména přednášky a exkurze, které mohou jak rozšiřovat započaté vzdělávání, tak, pokud jsou na vhodné téma, i motivovat k vlastní včelařské činnosti. Pro vlastní nastartování zájmu je ideální zaměření, které zaujme i laika, jako o sortimentu, využití a apiterapeutických účincích včelích produktů, biologii, morfologii a fyziologii včel, ekologii a významu včel pro životní prostředí a včelí pastvě, historii a vynálezech ve včelařství, práci s mládeží apod. Přednášky mohou být velice dobrým zdrojem informací, ale posluchač zpravidla jejich náplň ani volbu lektora neovlivní. Pokud nejsou koncipovány tak, aby poskytovaly souvislé a navazující informace v průběhu celého roku, nejsou pro systematické vedení začátečníka ideální.

3.7.3 Jednorázové neformální vzdělávání

Krátkodobé kurzy včelařství, podporované dotačním titulem při naplnění konkrétních podmínek, stanovených Nařízením vlády č. 148/2019 Sb., včetně kvalifikace lektora, jsou určeny již registrovaným včelařům. I tak jsou vhodné pro začátečníky, kteří se již částečně obeznámili s terminologií, názvoslovím i biologií včelstva. Kurzy jsou často velmi intenzivní výukou, obvykle v délce trvání 4–6 hodin v 1–3 dnech a řeší konkrétní problematiku, např. průběh prací po dobu včelařského roku, nebo jen jeho určité části, ošetřování včelstev v konkrétním úlovém systému nebo chov matek. Pro úplného začátečníka jsou kurzy většinou hodně odborné a někdy po jejich absolvování i odrazující. Volba vhodného lektora je pro výsledek výuky podstatná. Zahlcení posluchače abstraktními informacemi vede k obavám, že problematiku v celé šíři nemůže zvládnout, souvislosti nepochopí a ošetřování včelstev nebude ovládat. S ohledem na finanční náklady pak k této aktivitě začátečník ztrácí důvěru a nakonec i v sebe sama a budoucnost své praxe. Pro včelaře s kvalitními základy jsou odborné kurzy velice přínosné a inspirativní pro další práci. Nezanedbatelný význam má i poznávání zajímavých osobností, vzájemná komunikace a navazování nových vztahů. V případě nedotovaných kurzů, kde si účastník hradí veškeré náklady vzdělávání, je na místě získat na organizátora, kvalitu a úroveň přednášejících reference v odborných kruzích.

Přednášející, kteří zaujmou – Ing. Pavel Cimala a pan Volejník patří k těm, kteří mají co říct. foto Dana Belušová

Svůj prostor si mezi zájemci získávají e-learningové kurzy, které využívají možnosti informačních technologií, jsou tak cenově výhodné a časově přijatelné pro zájemce, kteří se nemohou účastnit prezenční formy. Teoretickou část vzdělávání posluchač realizuje v konkrétním čase formou videokonference, dálkovým spojením přes internet, s lektorem i ostatními účastníky kurzu. Praktická část přípravy pak může probíhat jako jednodenní workshop v sezónních cyklech, kdy je demonstrována většina činností pro konkrétní období.

3.7.4 Průběžné neformální vzdělávání

Tento typ vzdělávání není podporován žádným obecným dotačním titulem, protože začátečníci ještě nemají registrační číslo včelaře a není nezbytné, aby lektor splňoval nej přísnější kritéria. Je zde prostor, aby včelařské organizace využívaly pro podporu této aktivity místní a regionální formy podpory a ve vlastním zájmu poskytovaly začínajícím včelařům jen kvalitní a osvědčené informace, protože právě v jejich okolí budou tito včelaři svá včelstva přemísťovat, chovat i léčit. S tímto vědomím by měly organizace k začátečníkům přistupovat, vycházet jim vstříc a organizovat tento typ vzdělávání například jednou za 14 dní po 2 hodinách v sezóně. V zimních měsících se mohou věnovat teoretické přípravě, společně s členskou základnou, formou přednášek. Nakonec vzájemným poznáním si tak i organizace mají možnost podchytit schopné odborníky na další činnosti, pro které není nutné mít včelařské zkušenosti (správce webu, pokladní, administrátor centrálního informačního systému, dotací apod.).

Vlastní vzdělávací činnost má být svěřena kompetentnímu, odborně způsobilému včelaři, nejlépe učiteli včelařství nebo zkušenému praktikovi s pedagogickými schopnostmi, který si určí vzdělávací plán, případně použije doporučené vzdělávací osnovy ČSV.

Prostředí jednotlivých schůzek průběžného kurzu je pro všechny zúčastněné optimálním řešením při získávání potřebných znalostí, dovedností a sebedůvěry. Adepti včelařství nemají ostych se na všechno vyptat, navzájem si vyměňují další zdroje informací o materiálech a vybavení, budují si vzájemné vztahy pro další možnou spolupráci a případně i sdílení některého vybavení, literatury, stanoviště či dopravy. Lektor efektivně hospodáří s časem, věnuje se novým adeptům současně, po základní instruktáži je zapojuje do praktických činností a využívá je i k fyzicky a časově náročným aktivitám (stloukání rámků, zvedání nástavků, vkládání výkluzů, medobraní, tavení vosku, míchání a podávání krmiva, dezinfekce a impregnace úlů, úprava okolí včelnice aj.).

Účastník získává informace postupně s ohledem na fenologické období, prováděné zásahy ve včelstvu vidí v reálu, případně si je vyzkouší pod dozorem. Proto je vhodné jako zázemí zvolit včelnicu lektora nebo vyčlenit 2–4 včelstva, která budou pro tuto aktivitu umístěna v odpovídajícím prostoru, s minimálním technickým zázemím pro uložení pomůcek (školní či farská zahrada, ekocentrum, zoopark, klubovna a pozemek chovatelské organizace, zajištěný pozemek obce apod.). Zázemí a pomůcky je možné využít i pro práci včelařského kroužku mládeže, případně naopak. Je pro organizátory motivující, pokud se na nákladech tohoto vzdělávání částečně podílí i nový včelař, ale tato částka nesmí být diskriminační a odrazující.

Ve svých žácích si lektor nakonec vychovává zájemce o oddělky, voskové mezistěny, případně o další výrobky, kterými si rozšiřuje svou včelařskou praxi (zpracování vosku, prodej úlů, matek, matečnicků, medoviny apod.). Ukončení kurzu může být završeno slavnostním vyřazením při tradiční akci, předáním vysvědčení či jiným aktem, který je i dobrou prezentací organizace či donora, který poskytl finanční podporu.

3.7.5 Proces ověřování a uznávání výsledků individuálního vzdělávání

Nejnižší stupeň odborné kvalifikace chovatele včel a zpracovatele včelích produktů lze získat ve věku 18–64 let, aniž byste absolvovali jakékoliv formální vzdělávání. Svě znalosti a dovednosti získané praxí můžete prokázat při zkoušce profesní kvalifikace v souladu s Národní soustavou kvalifikací. Do této skupiny dalšího vzdělávání se řadí i rekvalifikace, jejímž výsledkem je získání minimálního odborného vzdělání, které je nezbytné po registraci k zemědělské činnosti, čerpání dotací z národních zdrojů, získání živnostenského oprávnění apod. Tento stupeň vzdělání je i odpovídající odbornou kvalifikací vedoucího včelařského kroužku, funkcionáře nebo lektora, ideálně v kombinaci s dalším, min. středoškolským vzděláním formálního typu.

Tento způsob vzdělávání poskytuje např. Střední odborné učiliště včelařské – Včelařské vzdělávací centrum, o. p. s. Nasavrky.

Včelařský rodinný kroužek na Čabárně pracuje po celý rok. foto Dana Belušová

Nezapomenutelný čas včelařských studií – Nasavrky, foto Ing. Miroslava Novotná, Dana Belušová

3.7.6 Doporučená literatura

Publikací, které se věnují včelařství, je poměrně mnoho. Není smyslem vypisovat kompletní výčet literatury, ale za zmínku stojí tisky primárně určené nejmenším dětem a je užitečné zmínit i tituly, které se svým významem pro začátečníky liší od množství bohatě ilustrovaných knih různé úrovně, podobného obsahu, ale zejména zahraničních autorů, jejichž praxe často neodpovídá ověřeným metodikám ošetřování včelstev v našich podmínkách.

a) Publikace pro děti

- 1 SOURALOVÁ, Veronika: *Včelí domeček: prázdniny v úlu*, CPress, Brno 2014, ISBN 978-80-264-0403-3
- 2 DLOUHÁ, Štěpánka a Jiří MATL: *Včelkovánky: včelí den*, PSNV, České Budějovice 2017, ISBN 978-80-270-2291-5
- 3 BENTZIEN, Claudia: *Včelaření pro kluky a holky*, Víkend, Líbeznice 2015, ISBN 978-80-7433-104-6
- 4 HORNÁČKOVÁ, Vladimíra: *Včelka a příroda: Inspirace k projektování v mateřské a základní škole*, Gaudeamus, Hradec Králové 2016, ISBN 978-80-260-9635-1
- 5 ŽOFKOVÁ, Drahomíra: *Jíš rád med?*, Československý svaz včelařů, Praha 1969
- 6 STAVARIČ, Michael: *Včelikář, aneb, Mravenci nemají o opylování vskutku ani poněti! moje včelí knížka*, Mladá fronta, Praha 2009, ISBN 978-80-204-1952-1
- 7 HANOUSEK, Libor: *Začínáme včelařit*, Brázda, Praha 1991, ISBN 80-209-0194-9
- 8 LAURENDON, Gilles: *Včely a med*, De Agostini, Warszawa 2013, ISBN 978-83-248-3013-8
- 9 PETŘEKOVÁ, Jitka: *Včelí úl*, Albatros, Praha 2016, ISBN 978-80-00-04086-8
- 10 LEBEDA, Jan: *Pohádkové včely*, Dona, České Budějovice 2004, ISBN 80-7322-072-5
- 11 HOLASOVÁ, Aneta Františka: *Lumír včelaří, aneb, Medový slabikář*, Labyrint, Praha 2013, ISBN 978-80-86803-25-8
- 12 NEŠPOR, František: *Včelí království*, 2008

b) Publikace ostatní

- 1 TAUTZ, Jürgen: *Fenomenální včely: Biologie včelstva jako superorganismu*, Brázda, Praha 2010, ISBN 978-80-209-0379-2
- 2 VESELÝ, Vladimír: *Včelařství*, Brázda, Praha 2003, ISBN 80-209-0320-8
- 3 BRENNER, Otakar: *Zákonitosti života včelstva*, Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1969
- 4 *Včelařství, Svazek I.*, PSNV, České Budějovice 2016, ISBN 978-80-260-9090-8
- 5 *Včelařství, Svazek II.*, PSNV, České Budějovice 2016, ISBN 978-80-270-0776-9
- 6 GUSTIN, Yves: *Ilustrované včelařství: nepostradatelná rodinná příručka pro odvážné včelaře*, Baobab, GplusG, Praha 2010, ISBN 978-80-87060-27-8

c) DVD

Při neomezeném přístupu k internetu již není podstatné citovat odkazy na konkrétní dostupnost dat, ale v zájmu ochrany autorských práv nelze uvádět webový odkaz, který může být předmětem porušení zákona (pirátské kopie). Uvedené tituly jsou ale pro motivaci jednotlivých cílových skupin významné.

- 1 IMHOOF, Markus: *More than honey – Víc než med*, DVD, Německo 2012
- 2 Videoslužby Kolář – Včelařství: *Videoslužby Kolář – Dokumenty, odborné pořady, filmy na zakázku*, online 2009 [cit. 20.02.2019], dostupné z: http://www.videokolar.cz/obchod/Vcelarstvi_3.html

Tituly

- Fenologie a včely aneb včelařským rokem přírodou krok za krokem
 - Jak začít včelařit od A do Z
 - Včelí pastva
 - Včelařský rok 1. a 2. díl
 - Chov včelích matek
 - Včelaříme nástavkově
 - Medunka a Brundá
- 3 Krajina pro včely
 - 4 Pořad o včelách, včelařích a medu (Náš venkov)
 - 5 O včelách a medu <https://www.youtube.com/watch?v=DyJIMsHIK1Y>

3.7.7 Webové stránky

Internet je nekonečným zdrojem informací, názorných videí, obrázků a dalších odkazů, ale většina textů není korigována, vyjadřuje jen názor autora a neznalý návštěvník nedokáže vyhodnotit použitelnost, eventuálně i škodlivost konkrétní informace. Je na samotném uživateli, případně s využitím dalších IT technologií, např. sociálních sítí, aby si recenzi a použitelnost těchto návodů ověřil.

Na druhou stranu zde lze nalézt kvalitní e-learningové lekce a ověřené weby, kde je čerpání informací se zárukou. Z citací je patrné zaměření a obsah doporučených webových stránek pro další popularizaci, motivaci a osvětu. Stejně tak jsou využitelné odkazy v části 5 Seznam použitých zdrojů, 5.1 Webové stránky.

- 1 Včely – NEZkreslená věda IV (CENSORED :), YouTube, online, dostupné z: https://www.youtube.com/watch?time_continue=41&v=Z5wm2Me4w-Q&fbclid=IwAR3L-cqtoAKx2zmlZW78KNe6aisxFscgfdHNELHTjsQVuld6jkNmh64hTqoo

- 2 Vzdělávací akce, online, 2019, Spolek pro rozvoj včelařství MÁJA [cit. 17.02.2019], dostupné z: <http://www.majabee.cz/vzdelavaci-akce>
- 3 METODICKÉ LISTY A MATERIÁLY: VČELAŘÍCI, *Mladí včelaři – děláme do včel*, online, dostupné z: <https://www.vcelarici.cz/krouzky-mladych-vcelaru/metodicke-listy-a-materialy/>
- 4 Kalendárium, Moderní včelař. Obsah vydání 2/2019, *Moderní včelař*, online, 2019 [cit. 17.02.2019], dostupné z: <http://www.modernivcelar.eu/clanky/kalendarium-10-8.html>
- 5 Včelky, online, [cit. 17.02.2019], dostupné z: <http://vcelky.cz/>
- 6 Fotografie přírody, fotky zvířat, Naturfoto.cz, online, 2002 [cit. 7.02.2019], dostupné z: http://www.naturfoto.cz/vyhledat/?retezec_search=v%C4%8Dela&hledat.x=15&hledat.y=7
- 7 Domácí med, online, 2016 [cit. 17.02.2019], dostupné z: <https://www.domacimed.cz/>
- 8 Uložené soubory – Včelařské kroužky ČSV Brno Žabovřesky ČTVEREČEK, online, dostupné z: <https://sites.google.com/site/krouzektverecek/ulozene-soubory>
- 9 <https://www.nsev-kladno.cz/ekoporadna/oblast-vcelarstvi/>
- 10 Mládež – Český svaz včelařů. ČSV – Český svaz včelařů, online, 2010 [cit. 17.02.2019], dostupné z: <http://www.vcelarstvi.cz/mladez/>

3.7.8 Zajímavé tipy k návštěvě

- 1 *Včelí svět – interaktivní expozice ze života včelstva*, online, 2019 [cit. 17.02.2019], dostupné z: <http://www.vcelisvet.cz>
- 2 SOUV-VVC, o. p. s. Nasavrky, včelařské arboretum, *Včelařské arboretum Nasavrky*, online, 2013 [cit. 20.02.2019], dostupné z: <https://vcelarske-arboretum-nasavrky.webnode.cz/>
- 3 Naučný areál – VčelařiciFM, *Aktuality – VčelařiciFM*, online, 2012, ZO ČSV Frýdek [cit. 17.02.2019], dostupné z: <http://www.vcelaricifm.cz/naucny-areal>
- 4 Muzeum českého venkova – Zámek Kačina, online, dostupné z: <http://www.kacina.cz/>
- 5 Muzeum včelařství.cz, online, 2015 [cit. 17.02.2019], dostupné z: <http://muzeumvcelarstvi.cz/>
- 6 Muzeum včelařství Koleč, *Titulní stránka: Nadační fond Koleč*, online, dostupné z: <http://www.zamekkolec.cz/>
- 7 Včelí naučná stezka: VČELAŘI ONV, online, 2008, [cit. 17.02.2019], dostupné z: <https://vcelarionv.webnode.cz/vceli-naucna-stezka/>
- 8 Včelařská naučná stezka – Jižní Morava, *Portál Jižní Moravy – Jižní Morava*, online, dostupné z: <https://www.jizni-morava.cz/objekt/41393-vcelarska-naucna-stezka>
- 9 Včelařské muzeum – Navštivte Střední Moravu, *Poznejte Střední Moravu – srdce a brány dokořán – Navštivte Střední Moravu*, online, 2009 [cit. 18.02.2019], dostupné z: <https://www.strednimorava-tourism.cz/cil/vcelarske-muzeum-v-hranicich>
- 10 Naučná stezka – Včelařství Urban, *Včelí procházka*, online [cit. 18.02.2019], dostupné z: <https://sites.google.com/site/vcelarstviurban/naucna-stezka>

3.7.9 Vzdělávací instituce

Začátečník, který hledá první informace, by se při zadání klíčových slov měl co možná nejrychleji dostat k podstatným pramenům. Organizátory a realizátory akcí zejména pro začínající včelaře, kteří pravidelně nabízejí vzdělávací programy, je ideální hledat v těchto institucích, z nichž některé poskytují rovněž formální dálkové studium:

- 1 Střední odborné učiliště včelařské – Včelařské vzdělávací centrum, o.p.s. Nasavrky, dálkové studium, online, [cit. 18.02.2019], dostupné z: <http://www.souvnasavrky.cz/ucebni-obor-vcelar/dalkove-studium>
- 2 Český svaz včelařů, z.s., Hlavním posláním je péče o zachování a rozvoj populací včely medonosné a ochrana životního prostředí, přírody a krajiny v ČR, Kalendář akcí – Český svaz včelařů, online 2010 [cit. 22.02.2019], dostupné z: <http://www.vcelarstvi.cz/kalendar-akci/>
- 3 Střední odborné učiliště Blatná, dálkové studium, SOU Blatná, online, 2019 [cit. 18.02.2019], dostupné z: <https://soublatna.cz/dalkove-studium/>
- 4 Výzkumný ústav včelařský, s.r.o., Kurzy, školení, exkurze – Výzkumný ústav včelařský v Dole. O nás, www.beedol.cz, online, 2019 [cit. 18.02.2019], dostupné z: http://www.beedol.cz/nase_produkty/kurzy-skoleni-exkurse/
- 5 Pracovní společnost nástavkových včelařů CZ, z.s., Vzdělávání. Úvod, online, dostupné z: http://www.psnv.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=228&Itemid=113
- 6 Spolek pro rozvoj včelařství Mája, Vzdělávací akce, online, 2019 [cit. 18.02.2019], dostupné z: <http://www.majabee.cz/vzdelavaci-akce>
- 7 Mendelova společnost pro včelařský výzkum, z.s., Vzdělávací činnost, online, 2019 [cit. 20.02.2019], dostupné z: <http://www.msvv.cz/vzdelavaci-cinnost/>

3.7.10 Pomůcky a materiály

Fascinující svět včel probíhá většinou skrytě. Laik, obdobně začínající včelař, si jen obtížně představuje způsob, jakým včely žijí, rozmnožují se a tvoří. Obdobně neobvyklé jsou i včelařské pomůcky a postupy, které jsou vzdálené běžnému slovníku. Níže uvedené pomůcky pomáhají tento svět rozkrýt, přiblížit lidskému oku a vnímání přizpůsobit omezeným možnostem prezentace. Uvádím zde pomůcky, které jsou názorné, osvědčené, v době tvorby práce aktuální a dostupné. Většina materiálů byla při svém vzniku podpořena granty různých poskytovatelů a díky tomu je mnoho pomůcek, zejména v elektronické podobě dostupná zdarma. Materiály v tištěné podobě již bývají k dostání alespoň za cenu jejich výrobních nákladů.

- 1 Kartová pomůcka ekocentra Vespolek: Výukové materiály, Nabídka EVVO Krasec, z.s., Krajská Síť Environmentálních Center, online, 2019 [cit. 18.02.2019], dostupné z: <https://www.krasec.cz/vyukove-materialy>
- 2 Nabídka publikací, CD, DVD a sad panelů pro naučné stezky, Výzkumný ústav včelařský v Dole, O nás, www.beedol.cz, online, 2019 [cit. 18.02.2019], dostupné z: <http://www.beedol.cz/seznam-dostupnych-publikaci-tistenych-i-na-cd-nebo-dvd/>
- 3 Inspirativní web o.p.s. Suchopýr, materiály pro pedagogy, online, 2012 [cit. 18.02.2019], dostupné z: http://www.svetvcel.cz/03_02.html
- 4 Materiály ke stažení: NSEV Kladno – ČABÁRNA, o.p.s., online, 2014 [cit. 18.02.2019], dostupné z: <https://www.nsev-kladno.cz/ehp-fondy/materialy-ke-stazeni/>, ke stažení botanické klíče včelařsky významných rostlin – 3 díly (byliny, stromy, keře, polokeře a liány), ke stažení, případně k zakoupení, pexesa: Včelí svět – pro nejmenší, Ze života včel – Montessori, Pomůcka k samovýrobě – Fenologický kalendář, Včelařský výkladový slovník (slovník včelařských pojmů s jejich vysvětlením, vyobrazením a překladem do angličtiny a němčiny), Ekologický výukový program – metodika, pomůcky, náměty, reálné fotografie pláství případně objednání hotové pomůcky pro umístění do demonstračního úlu – fotorámky (výkladové – samovzdělávací a učební)

Pomůcky z NSEV Kladno – Čabárna, o.p.s. – fotorámky, foto Dana Belušová

- 5 Prodejce laboratorních a školních pomůcek, v nabídce i průřez tělem včely, model hlavy a oka <https://www.helago-cz.cz/eshop-zivot-vcely-medonosne-apis-cerana-142181.html>
- 6 Skládačka vývojového cyklu včely, LIPKA, online, 2019 [cit. 18.02.2019], dostupné z: <http://www.lipka.cz/lipka?idk=zbozi14>
- 7 Postery, e-shop PSNV-CZ, Úvod, online, 2014 [cit. 18.02.2019], dostupné z: <http://www.psnv.cz/eshop/?postery,33>
- 8 Včelí inspiromat, SOUV-VVC, o.p.s. Nasavrky, SOUV-VVC, online, 2013 [cit. 18.02.2019], dostupné z: <http://souvnasavrky.cz/vceli-inspiromat>

- 9 SUCHOHRADSKÝ, Oldřich: Pracovní listy – Pomocný materiál pro VKM, SOUV-VVC, o.p.s. Nasavrky (Komise pro práci s mládeží)
- 10 Včelí stráž – přehled s odkazy na motivační videa a vzdělávací materiály vlastní i ostatních autorů **METODICKÉ LISTY A MATERIÁLY: VČELAŘÍCI**, Mladí včelaři – děláme do včel, online, dostupné z: <https://www.vcelarici.cz/krouzky-mladych-vcelaru/metodicke-listy-a-materialy/>

3.8 Dotace

Motivační metodou představitelů veřejné správy, zpravidla regionálního rozsahu, jsou **dotace pro začínající včelaře**. Efektivita takto vynaložených prostředků, určených zpravidla na pořízení 3–5 úlů, včelstev a základního vybavení, závisí od podmínek výzvy jednotlivých úřadů, systému vyhodnocení žadatelů a nastavení kontrolních mechanismů. Sami včelaři tento postup nehodnotí jako pozitivní, protože finanční pobídka není to, co by začátečníka mělo ve svém rozhodnutí posílit. V mnoha případech byly takto vynaložené dotační prostředky zneužity k navýšení počtu kmenových včelstev nejednoho včelaře, díky možnosti čerpání dotace na všechny členy domácnosti. Efektivnější je podporovat včelaře, kteří např. včelaří již 5 let, absolvovali alespoň základní kurz u akreditované osoby (učitel včelařství, vyučený nebo profesionální včelař apod.), nemají víc než 5 včelstev (doloženo výpisem z ústřední evidence) a svá včelstva mají vyšetřena na mor včelího plodu s negativním výsledkem. Rozšíření chovu např. o dalších 5 úlů sestav podpoří jeho vlastní chovatelskou činnost, zajistí mu vyšší stabilitu chovu, efektivitu využití pořízeného vybavení i ho bude motivovat k rozšiřování vědomostí. Další navýšování počtu včelstev je již z hlediska ekologie i případného lokálního převčelení sporné a je na včelaři, jak možnosti svého stanoviště vyhodnotí.

V současné době, v roce 2018, poskytovaly dotace pro začínající včelaře krajské úřady: Olomoucký, Zlínský, Karlovarský a Pardubický. Pouze Pardubický kraj podmiňoval získání dotace doložením minimálního vzdělání. Ve Středočeském kraji, v období let 2010–2015, byli začínající včelaři motivováni dotacemi částkou 10 000 Kč, s pětiprocentní spoluúčastí. Z 25 včelařů, kteří převzali dotaci prostřednictvím ZO Kladno, dodnes včelaří 4. Efektivita takto vynaložených prostředků je velmi nízká, včelařství nepomáhá a finanční pobídka z veřejných prostředků daňových poplatníků, která by aktivního včelaře motivovala k rozšíření chovu, nakonec mnoho pozitivního nepřinesla (údaje jsou získané v rámci funkce jednatelky ZO ČSV Kladno).

Dotační politika pro nestátní neziskové organizace (kam se například řadí i pobočné spolky ČSV, školy a včelařské kroužky s vlastním IČ), představuje možnosti, jak získat prostředky, nebo alespoň jejich podstatnou část, právě na aktivity spojené s výše popsanými metodami, které tematicky spadají do problematiky environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty, tzv. EVVO. Každoročně dotčená ministerstva – životního prostředí,

školský a zemědělský vypisují výzvy, které v mnoha případech lze využít pro aktivity spojené s motivováním a rozšiřováním kompetencí frekventantů. Podmínky těchto dotačních titulů se ale neustále mění, stejně jako témata, která je třeba dodržet. Žadatel musí prokázat, že má schopnosti i možnosti projekt realizovat, má prostředky nebo si je umí opatřit na případnou spoluúčast či neuznatelné výdaje a hlavně musí svůj projekt popsat tak, aby zaujal hodnotitele.

O dost snazší je žádat **dotace z lokálních zdrojů**, poskytované krajskými, městskými nebo obecními úřady, avšak částky, o které se zde žádá, bývají zpravidla o řád nižší. Předpokladem je, že finanční subvence bude regionálního významu a podpoří zejména místní obyvatele.

Rozhodně není na místě mít obavy z čerpání dotací, dnešní systémy jsou postaveny tak, aby celý proces byl jednoduchý, přehledný a schůdný pro běžného uživatele internetu a základních operačních systémů. Kdo dokáže vypracovat žádost v nastaveném formátu, zvládne ji pak i administrovat.

Pomůcky na základě spolupráce NSEV Kladno – Čabárna a RNDr. Václava Švamberka, podpořené EHP fondy, archiv NSEV Kladno

4 Závěr

Výčet všech zde uvedených aktivit, činností, nápadů a pomůcek jistě není kompletní a i nadále se bude rozšiřovat s invencí a možnostmi dalších tvůrčích osobností a kolektivů. Podstatou však bylo, aby každá z uváděných metod propagace včelařství působila na některou z cílových skupin. Nikdy se nelze upínat jen k některé konkrétní. Je na volbě včelařského propagátora, která kategorie a forma mu nejvíc vyhovuje, případně zda se umí přizpůsobit situaci i svým posluchačům. V každém případě, aby agitace splnila svůj cíl, je podstatný osobní zápal, dostatečný rozhled, dobré komunikační schopnosti a přesvědčivý projev. Mnohdy právě konkrétní osoba mentora bude rozhodujícím mezníkem, kdy se pouhý zájem o chov včel stane celoživotní láskou a vášní. Svůj nemalý vliv tak uplatňují i známé osobnosti uměleckého, politického i společenského života.

Jak se říká mezi včelaři, včelařství je „nemoc těžce nakažlivá a nevléčitelná“. Není málo, ale ani tak stále není dost včelařů, kteří svou energii, volný čas a nemalé finanční prostředky investují do propagace včelařství, pomoci začátečníkům, výchovy mladých včelařů, i boje se vším, co tomuto ušlechtilému koníčku škodí. Není ani podstatné, pod jakým „praporem“ a s jakou hodnotí tito rekové vyrážejí na svá misionářská tažení, ani v jakém typu úlů a na jaké rámkové míře své včelky chovají. Podstatné je, že lásku a úctu k těmto užitečným tvorům dokáží vtisknout další generaci a své nadšení lavinovitě šíří dál. Povinností těch, co tento dar nemají nebo toto poslání v sobě nenašli, by měla být alespoň morální podpora a úcta k tomuto úsilí. Není důvod, aby prostředí, v jakém se tato iniciace budoucích včelařů odehrává, bylo konkurenční. Prostor pro všechny instituce, sdružení i jednotlivce bude stále dostatečný, tak, jak bude stále potřeba podporovat rozmanitost naší přírody. Informace i možnosti jsou v dnešní době dostupné každému. Pokud je začátečník komunikativní, nebude mít problém vyhledat si svůj vzor, svého rádce. Významná pro budoucnost včelařství ale není kvantita začínajících včelařů, kteří se s první otázkou ptají po čerpání dotací, ale kvalita postavená na citu a pokoře k přírodním zákonům, uváženém, seriózním zájmu a alespoň minimálním zázemí. Skutečným přínosem pro ekologii, biodiverzitu i vlastní chov jsou včelaři, kteří se systematicky vzdělávají, respektují legislativu, dodržují základní veterinární podmínky dané metodikou kontroly zdraví, jednotlivá stanoviště nepřetěžují a aktivně dbají na dostupnost a pestrost včelí pastvy. Včelstva takových chovatelů jsou pak vitální, zdravá, výkonná a plní svou funkci ve všech směrech. Právě takový příklad je inspirací pro následovníky, ať již z řad vlastních potomků nebo z širšího okolí. Není v zájmu včel, ostatních včelařů ani přírody zvyšovat počty neprofesionálních „velkovčelařů“, kteří pod tlakem ekonomické efektivity mnohé činnosti zanedbávají, včelstva vlivem velké koncentrace trpí podvýživou a nakonec i hynou pro rychlé šíření nálezů. Ale i zde je prostor pro osvětu a vzdělávání – nekonečný proces, kterým se snažíme eliminovat útrapy a příkoří právě nevědomky páchaných na našich včelách. Vzdělávejme se, učme lásce ke všem formám života své bližní a chraňme přírodu, bez které by ani naše včely nemohly existovat. Jinou budoucnost, než v dětech a životním prostředí na naší planetě nemáme.

5 Seznam použitých zdrojů

5.1 Webové stránky a odkazy

- i. Včelařství žije díky dotacím. Počet včelařů se i proto nesnižuje — ČT24 — Česká televize. *Nejdůvěryhodnější zpravodajský web v ČR — Česká televize* [online], [cit. 09.02.2019], dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/archiv/1110704-vcelarstvi-zije-diky-dotacim-pocet-vcelaru-se-i-proto-nesnizuje>
- ii. Včelařství je v Česku stále populární koníček a získává si příznivce i mezi mladými lidmi. Liberec, *Český rozhlas Liberec* [online], 1997 [cit. 09.02.2019], dostupné z: <https://liberec.rozhlas.cz/vcelarstvi-je-v-cesku-stale-popularni-konicek-a-ziskava-si-priznivce-i-mezii-mladymi-lidmi>
- iii. Průvodním jevem včelařství je vysoký věk včelařů. Moderní včelař. *Obsah vydání 2/2019, Moderní včelař* [online], Moderní včelař 2019 [cit. 17.02.2019], dostupné z: <http://www.modernivcelar.eu/clanky/pruvodnim-jevem-vcelarstvi-je-vysoky-vek-vcelaru.html>
- iv. Včelaření je cool. Jaroměřský včelařský spolek má 100 členů. Zajímavé je, že přibývá žen – včelařek, Hradec Králové, *Český rozhlas Hradec Králové* [online], 1997 [cit. 09.02.2019], dostupné z: <https://hradec.rozhlas.cz/vcelareni-je-cool-jaromersky-vcelarsky-spolek-ma-100-clenu-zajimave-je-ze-6131373>
- v. Včelstva online. *Včelstva online* [online], dostupné z: <https://vcelstva.czu.cz/>
- vi. Mládež – Český svaz včelařů. ČSV – *Český svaz včelařů* [online], 2010 [cit. 09.02.2019], dostupné z: <http://www.vcelarstvi.cz/mladez/>
- vii. ČSV – *Český svaz včelařů* [online], [cit. 09.02.2019], dostupné z: <http://www.vcelarstvi.cz/dokumenty-cms/vkm-pro-web-06-02-19.pdf>
- viii. *Centrální informační systém* [online], dostupné z: <https://cis.vcelarstvi.cz/beekeeper/table/beekeeper-demography> (zabezpečená adresa)
- ix. *Centrální informační systém* [online], dostupné z: https://cis.vcelarstvi.cz/central_statistic/table (zabezpečená adresa)
- x. Včelí stráž – *Mladý včelař* [online], [cit. 04.02.2019], dostupné z: http://www.e-vcelar.cz/_files/files/Methodick%C3%A9%20listy.pdf
- xi. Krátké programy: NSEV Kladno – Čabárna, o.p.s., *NSEV Kladno – Čabárna, o.p.s.* [online], 2014 [cit. 12.02.2019], dostupné z: <https://www.nsev-kladno.cz/nabizime/nabidka-pro-skoly/vyukove-programy/kratke-programy/>
- xii. Návštěva ve včelím úle [online], LIPKA 2019, [cit. 12.02.2019], dostupné z: <http://www.lipka.cz/evp?idc=2433&idevp=763>
- xiii. EKODOMOV: Ze života včel. *EKODOMOV – Vracíme, co si bereme. Víme jak, víme proč. Ekodomov* [online], [cit. 12.02.2019], dostupné z: <http://www.ekodomov.cz/ekovychova/ekodivadla-ekotvoreni-ekopokusy/ze-zivota-vcel/>

- xiv. Včelí domeček, Ekocentrum Zahrada. *Aktuality, MB-eko.cz* [online], [cit. 12.02.2019], dostupné z: <http://www.mb-eko.cz/zahrada/evp/vceli-domecek>
- xv. EVP pro mateřské školy Praha – Ekocentrum Koniklec. *Ekocentrum Koniklec – Ekoporadenství, vzdělávání a ekovýchova* [online], dostupné z: <https://www.ekocentrumkoniklec.cz/evp-pro-materske-skoly-praha/>
- xvi. Popularizace včelařství – YouTube. *YouTube* [online], dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=eI2ZvnmFEIE&feature=youtu.be&fbclid=IwAR0o_u_7Mp_dF9gleSpMx9pFHOjMSVGA-M9aBOyLDAic8sN8So-DAuQqLYDQ
- xvii. Tvorba oddělků – YouTube. *YouTube* [online], dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=j3mPWdo0Iok>
- xviii. Medobraní – YouTube. *YouTube* [online], dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=zIG5dN_DXzA
- xix. Včelí matka – YouTube. *YouTube* [online], dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-snmiHcx3uQ>
- xx. Včelí produkty – YouTube. *YouTube* [online], dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=dKmfEaVbkNE&feature=share>
- xxi. Včelařici, mladí včelaři – *YouTube* [online], dostupné z: <https://www.youtube.com/channel/UChSq4dLNAfhrLU5p7g3p5g>
- xxii. Včelaře trápí nezáměr mladých lidí – *EnviWeb.cz. EnviWeb.cz – zpravodajství o životním prostředí, profesní ekologie, odborné akce* [online], 1999, [cit. 09.02.2019], dostupné z: <https://www.enviweb.cz/46285>
- xxiii. Ekologické výukové programy (EVP): *NSEV Kladno – ČABÁRNA, o.p.s.*, [online] [cit. 16.02.2019], dostupné z: <https://www.nsev-kladno.cz/ehp-fondy/materialy-ke-stazeni/evp-vcelarstvi/>
- xxiv. Toulcův dvůr. *Toulcův dvůr* [online], 2015 [cit. 16.02.2019], dostupné z: <http://www.toulcuvdvur.cz/3727-vceli-spolecenstvo>
- xxv. Nabídka a cena ekologických výukových programů na školní rok 2018–2019 Informační centrum Jablonec n. N. [online], dostupné z: <http://www.jablonec.com/redakce/tisk.php?lanG=cs&clanek=43143&slozka=43142&>
- xxvi. „RAKOVčelařici“. *„RAKOVčelařici“* [online], dostupné z: <https://vcelarici-rakovnik.webnode.cz/>
- xxvii. Ambrožici. *Ambrožici* [online], dostupné z: <https://ambrozici.zsfrydecka.eu/>
- xxviii. KROUŽKY MLADÝCH VČELAŘŮ: VČELAŘICI. *Mladí včelaři – děláme do včel* [online], dostupné z: <https://www.vcelarici.cz/krouzky-mladych-vcelaru/>
- xxix. UNIV3 – podpora procesů uznávání, Národní ústav pro vzdělávání. *Národní ústav pro vzdělávání* [online], [cit. 16.02.2019], dostupné z: <http://www.nuv.cz/univ3>
- xxx. SOUV-VVC, o.p.s. Nasavrky, *SOUV-VVC, o.p.s. Nasavrky*, [online], 2013 [cit. 16.02.2019], dostupné z: <http://souvnasavrky.cz/>
- xxxi. ČSV – *Český svaz včelařů*, [online], dostupné z: <http://www.vcelarstvi.cz/dokumenty-cms/smernice-csv-pro-cinnost-uv-a-po.pdf>
- xxxii. Včelař, SOU Blatná, *SOU Blatná* [online] Střední odborné učiliště Blatná, 2019 [cit. 16.02.2019], dostupné z: <https://soublatna.cz/dalkove-studium/vcelar/>
- xxxiii. Včelař, SOU Žlutice, *SOU Žlutice* [online], [cit. 16.02.2019], dostupné z: <http://www.slszlutice.cz/skola/obor/vcelar>
- xxxiv. Včelař – zpracovatel včelích produktů, *Škola ekonomiky a cestovního ruchu* [online], 2013 [cit. 16.02.2019], dostupné z: <http://www.secr.cz/obor/vcelar-zpracovatel-vcelich-produktu/>
- xxxv. Včelař, SŠ gastronomie a farmářství Jeseník. *SŠ gastronomie a farmářství Jeseník* [online] 2015 [cit. 16.02.2019], dostupné z: <https://www.sosjesenik.cz/studium/obory-s-vyucnim-listem/vcelar/>
- xxxvi. Studijní obor Správa v oblasti včelařského provozu a udržitelná správa krajiny Fakulta veřejnosprávních a ekonomických studií v Uherském Hradišti. *Fakulta veřejnosprávních a ekonomických studií v Uherském Hradišti Vysoká škola Jagielloňská v Toruni* [online] dostupné z: <https://www.fves.eu/bc-vcelarstvi.html>
- xxxvii. Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů, *Česká zemědělská univerzita v Praze* [online] 2018 [cit. 16.02.2019], dostupné z: <https://www.af.czu.cz/cs/r-6780-studium/r-6793-studijni-programy/r-7844-magisterske-obory/r-7814-zivocisna-produkce-n-ampp>
- xxxviii. Mendelova univerzita v Brně, *Ústav zoologie, rybářství, hydrobiologie a včelařství* [online], dostupné z: http://uzrhv.af.mendelu.cz/wcd/w-af-uzrhv/vcel/vc_predmety/vcelarstvik.pdf
- xxxix. Včely 2017 (Lesy, eAGRI) [online] 2009 [cit. 17.02.2019], dostupné z: <http://eagri.cz/public/web/mze/lesy/vcelarstvi/situacni-a-vyhledove-zpravy-vcely/vcely-11-2017.html>
- xl. Včelařský rok 2018 na naší škole. *Úvodní informace školy* [online] 2019 [cit. 17.02.2019] dostupné z: <https://www.szescaslav.cz/08/01/2019/vcelarsky-rok-2018-na-nasi-skole/>
- xli. Pardubický kraj. *Dotační program Podpora začínajících včelařů v Pardubickém kraji pro rok 2018* [cit. 17.02.2019], dostupné z: <https://www.pardubickykraj.cz/probihajici-dotacni-programy/93787/>

5.2 Literatura

- a) Situační a výhledová zpráva. Ministerstvo zemědělství České republiky, Praha 1994, str. 9, ISBN 978-80-7434-396-4
- b) PRŮCHA, Jan: Moderní pedagogika, 4., aktualizované vydání. Potrál, Praha 2009, 481 s., ISBN 978-80-7367-503-5
- c) Strategie celoživotního učení ČR, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Praha 2007

Seznam použitých celostránkových fotografií podle stran:

- 1 Pixabay, Myriams-Fotos, Pixabay licence, zdroj <https://pixabay.com/cs/photos/v%C4%8Dela-hmyz-sb%C4%9Br-pylu-pru%C5%BEina-pyl-3360682/>
- 2 Autorka fotografie: Dana Belušová
- 6 Pixabay, Suju, Pixabay licence, zdroj <https://pixabay.com/cs/photos/v%C4%8Delstva-v%C4%8Dely-%C3%BAl-v%C4%8Dela%C5%99-v%C4%8Del-4027005/>
- 8 Pixabay, Seagul, Pixabay licence, zdroj <https://pixabay.com/cs/photos/vo%C5%A1tinov%C3%BD-v%C4%8Dela%C5%99stv%C3%AD-%C3%BAl-530987/>
- 11 Unsplash – photos for everyone, Kianakali, zdroj <https://unsplash.com/photos/XycDjxmA-nQ>
- 12 Autorka fotografie: Dana Belušová
- 36 Unsplash – photos for everyone, Wolfgang Hasselmann, zdroj <https://unsplash.com/photos/FpmSLjo408E>
- 38 Pixabay, Ulleo, Pixabay licence, zdroj <https://pixabay.com/cs/photos/%C3%BAl-v%C4%8Dely-chov-v%C4%8Del-v%C4%8Dela%C5%99stv%C3%AD-med-3703434/>
- 43 Pixabay, ID 2396521, Pixabay licence, zdroj <https://pixabay.com/cs/photos/v%C4%8Dely-%C3%BAl-ko%C5%99ist-v%C4%8Del-v%C4%8Dela%C5%99-1385497/>

Vydalo NSEV Kladno – Čabárna, o. p. s.
v roce 2019 s finanční podporou
Středočeského kraje

Středočeský kraj

